

De vuurtoren van Texel

Deel 1: De toren van notaris Kikkert

door Peter Kouwenhoven

Op de noordelijke punt van het Waddeneiland Texel, in de Eierlandse duinen, staat een knalrode vuurtoren. Hij waarschuwt al ruim anderhalve eeuw voor de verraderlijke zandbanken in het Eierlandse Gat. De toren heeft de Tweede Wereldoorlog ternauwernood overleefd. Gehavend kwam hij uit de strijd en heeft daarna een gedaanteverwisseling ondergaan. Hij staat er heden ten dage fris bij als nooit tevoren en trekt als toeristische attractie een groot publiek. Een verhaal in twee delen.

Texel werd een eiland toen het door de Allerheiligenvloed van 1170 werd losgeslagen van het vasteland van Noord-Holland. Het is nu een stabiel Waddeneiland dat door een grote keileembult in de ondergrond stevig op zijn plaats wordt gehouden. Texel heeft een rijke maritieme historie. Visserij en handel hebben het eiland welvaart gebracht. Aan het eind van de dertiende eeuw werd door stormgeweld een stuk van het naast Texel gelegen eiland Vlieland afgesneden en ontstond een nieuw eiland, dat Eierland werd genoemd. Dat was lange tijd een klein eilandje, bestaande uit losliggende duinen op een zandplaat. In de VOC-tijd beheerde de 'kastelein van Eierland' een station

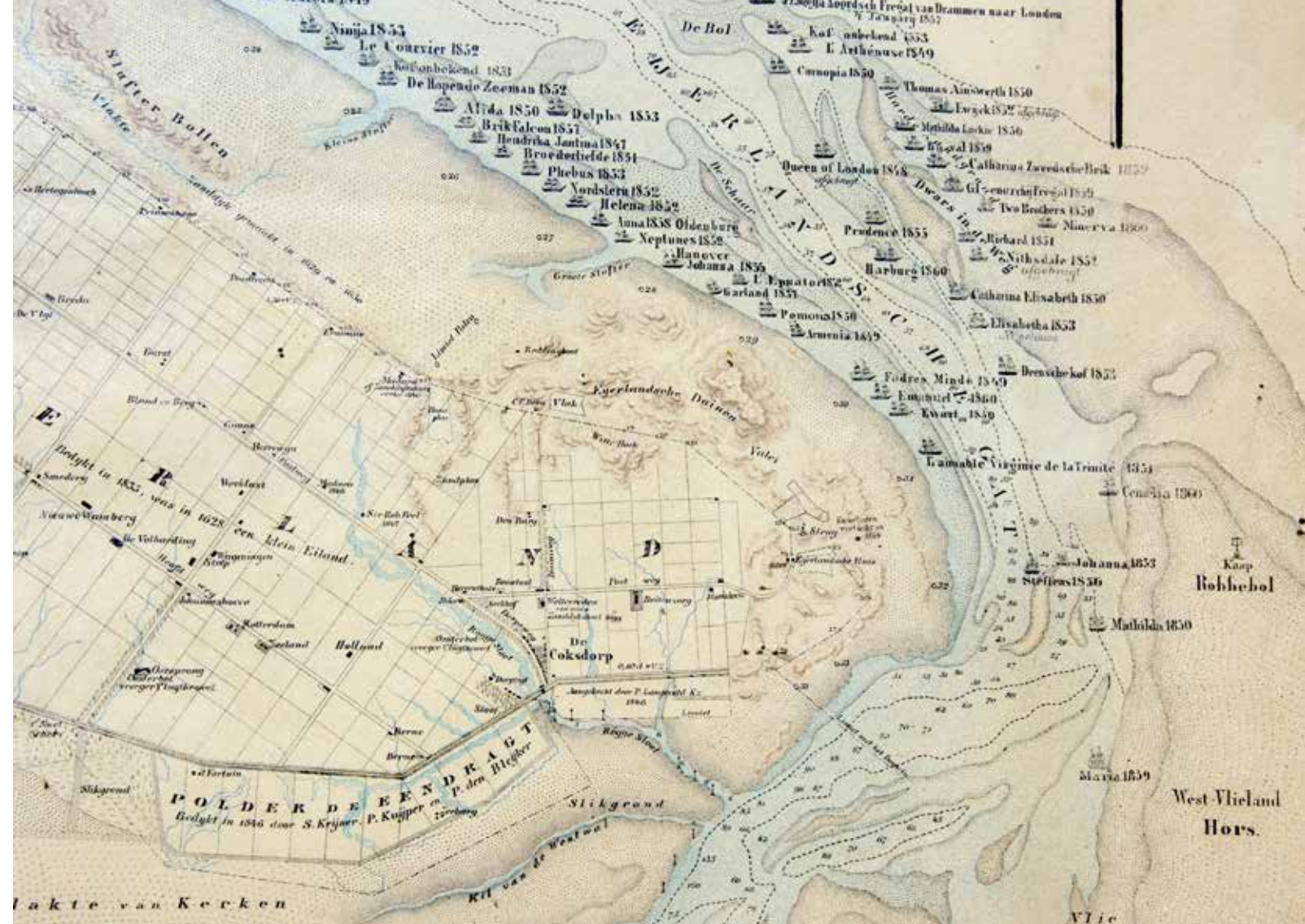
voor de post die via Texel naar Vlieland werd gestuurd. De kastelein was tevens strandvoogd. Eierland heeft zijn naam te danken aan de grote hoeveelheid meeuwenieren die door hem verkocht werden aan de bakkerijen in en rond Amsterdam. In 1630 werd tussen Texel en Eierland een stuifdijk aangelegd, om de druk van de zee op de noordelijke dijken van Texel te beperken. Sinds die tijd is Eierland geen eiland meer.

Aan de oostkant van de stuifdijk lag een groot kweldergebied, het Buitenveld genoemd. In 1835 werd dit gebied ingepolderd. Vijftienhonderd arbeiders legden in twintig weken een dijk aan tussen de noordoostkust van Texel en Eierland. De drijvende kracht achter deze inpoldering was Nicolas Joseph de Cock, een Antwerpse reder die tijdens de Belgische opstand (1830-1839) naar Rotterdam was uitgeweken. De hoofdplaats van de nieuwe polder Eierland, De Cocksdorp, is naar hem genoemd.

Discussie over een vuurtoren

Halverwege de negentiende eeuw ontstond er discussie over het oprichten van een vuurtoren op Texel. Bij Den Helder en op Vlieland brandde al enkele eeuwen een vuur maar daartussen, ter hoogte van het Eierlandse Gat, bleef een donkere ruimte bestaan. Al heel lang klaagden gezagvoerders van schepen over het gemis van een kustlicht. Het zeegebied bij Eierland was een uiterst gevaarlijke plaats voor passerende schepen.

In 1852 schreef Tekele Rijnsz. Zwaal, oud stuurman en in die tijd leraar op Texel, samen met de heer Dalmeijer, schipper van de reddingboot, een artikel in een nautisch tijdschrift: 'Iets over de noodzakelijkheid van een kustlicht op Texel'. Zwaal en Dalmeijer stelden voor om een kustlicht te plaatsen bij De Koog, dat als baken kon dienen voor de route van Rotterdam naar Hamburg en voor het aanlopen van het Eierlandse Gat. Dit leidde ertoe dat de minister van Marine zijn Hydrografische Dienst de opdracht gaf een nauwkeurige zeekaart te maken van de Eierlandse Gronden om zodoende het aantal schipbreuken te verminderen. Maar een kustlicht vond hij niet nodig omdat de lichten van Terschelling, Vlieland en Huisduinen bij de Eierlandse Gronden goed te zien waren en er slechts

Gedeelte van de kaart van Kikkert met daarop de strandingen die tussen 1848 en 1860 rondom Eierland hebben plaatsgevonden.

een zeer kleine donkere ruimte overbleef, die van weinig betekenis was.

Maar de roep om een kustlicht bleef aanhouden. Er werd ook nog voorgesteld een lichtschip uit te leggen, maar dat werd juist daar, met het oog op de noordwestelijke stormen, nogal riskant geacht. Bovendien had men nog geen enkele ervaring met lichtschepen. Uiteindelijk erkende de minister van Marine eind 1852 dat de verkenning van de Eierlandse Gronden inderdaad moeilijk was en dat daarom het oprichten van houten kapen, voorzien van schermen, op de Robbehol – de westpunt van de Hors van Vlieland – en bij het dorp de Koog op Texel dienstig was.

Dat dit een weinig bevredigende oplossing was werd pijnlijk geïllustreerd door de vele scheepsrampen die nadien nog plaatsvonden. Met name 1860 was een rampjaar.

Uiteindelijk een besluit

Een vurig voorvechter van een nieuwe vuurtoren was de Texelaar Johannes Ludovicus Kikkert, notaris, griffier van het kantongerecht en lid van de Provinciale Staten. Hij bracht een kaart uit met een inventarisatie van alle scheepsstrandingen in de laatste jaren. Tussen 1848 en 1860 waren er op de Texelse kust 72 schepen vergaan. Hij schreef bovendien een boek: 'Kust in gevaar'. Hiermee

wilde hij de discussie over een vuurtoren op Eierland nieuw leven inblazen. Kikkert pleitte voor een vuurtoren op de noordpunt van Texel.

Het voortdurend ageren van Kikkert en de druk vanuit andere instanties, had tot resultaat dat de minister van Marine op 16 april 1860, op aandringen van de schout-bij-nacht J.F.A.Coertzen, besloot een onderzoek te laten doen naar de mogelijkheid voor het plaatsen van een kustlicht op de noordpunt van het eiland Texel. De bouw van een vuurtoren bracht onder de Texelaars zeer veel gemor en onvrede teweeg. De juttende eilandbewoners hadden immers profijt van de vele scheepsstrandingen en door een vuurtoren zouden hun inkomsten een stuk minder worden.

Door geldgebrek werd pas in mei 1861 door Quirinus Harder, bouwkundige bij het Loodswezen, en hydrograaf Blommendal een onderzoek verricht naar de beste oplossing voor verlichting van de Eierlandse Gronden. Op basis daarvan adviseerden ze de minister om op een hoog duin bij De Cocksdorp een vuurtoren op te richten. Maar 'Den Haag' aarzelde vanwege de kosten opnieuw om door te pakken. Pas op 14 januari 1863 werd bij koninklijk besluit bepaald dat de vuurtoren zou worden gebouwd en dat tevens de bestaande verlichting op Terschelling en Vlieland zou worden gewijzigd.

Johannes Ludovicus Kikkert.

De bouw van de vuurtoren

Harder maakte het ontwerp voor de nieuwe vuurtoren: een ronde, stenen toren van 30 meter hoog met een stenen omloop en een gietijzeren balustrade. De lantaarnkuip zou worden opgebouwd met gietijzeren platen en ook de trappen in de toren en het hek om de toren zouden in ijzer worden gegoten.

De bouw van de toren en drie gebouwen voor de dienst der verlichting werd op 1 april 1863 aanbesteed aan A. Saret Jacz. te Sliedrecht. In het contract werd vastgelegd dat de aannemer uiterlijk 1 mei 1863 moest beginnen met het aanleggen van de fundering. Uiterlijk 1 oktober 1863 moest de gehele toren zijn opgemetseld en de woongebouwen 'onder dak' gebracht. In het winterseizoen zouden dan vervolgens de vloeren en de trappen in de toren geplaatst worden. Het geheel moest uiterlijk 1 april 1864 gereed zijn. Bij latere oplevering zou een boete van 50 gulden per week vertraging worden opgelegd. De aannemer moest tevens voor de modellenkamer van het departement van Marine een model van de toren maken van hout en koper, in een formaat van een vijfentwintigste van de ware grootte.

Twee maanden na aanvang van de bouw deden zich problemen voor met de aannemer. Dorpels en binnendeurzijnen hadden verkeerde afmetingen en de metselstenen waren van onvoldoende kwaliteit. Ook waren de funderingsplaten geplaatst zonder controle op hun kwaliteit. Dit zorgde voor een flinke vertraging. Pas op 25 juli 1863 was de fundering zover gevorderd dat Harder de eerste steen kon leggen. Later in het traject ging het opnieuw fout, ditmaal omdat de dekstenen van de bovenste laag de verkeerde vorm hadden. Dat kwam allemaal door onzorgvuldigheid van de leveranciers, rapporteerde de aannemer. Hij kon er zelf niets aan doen.

Tot overmaat van ramp stortte op 4 december 1863, in de

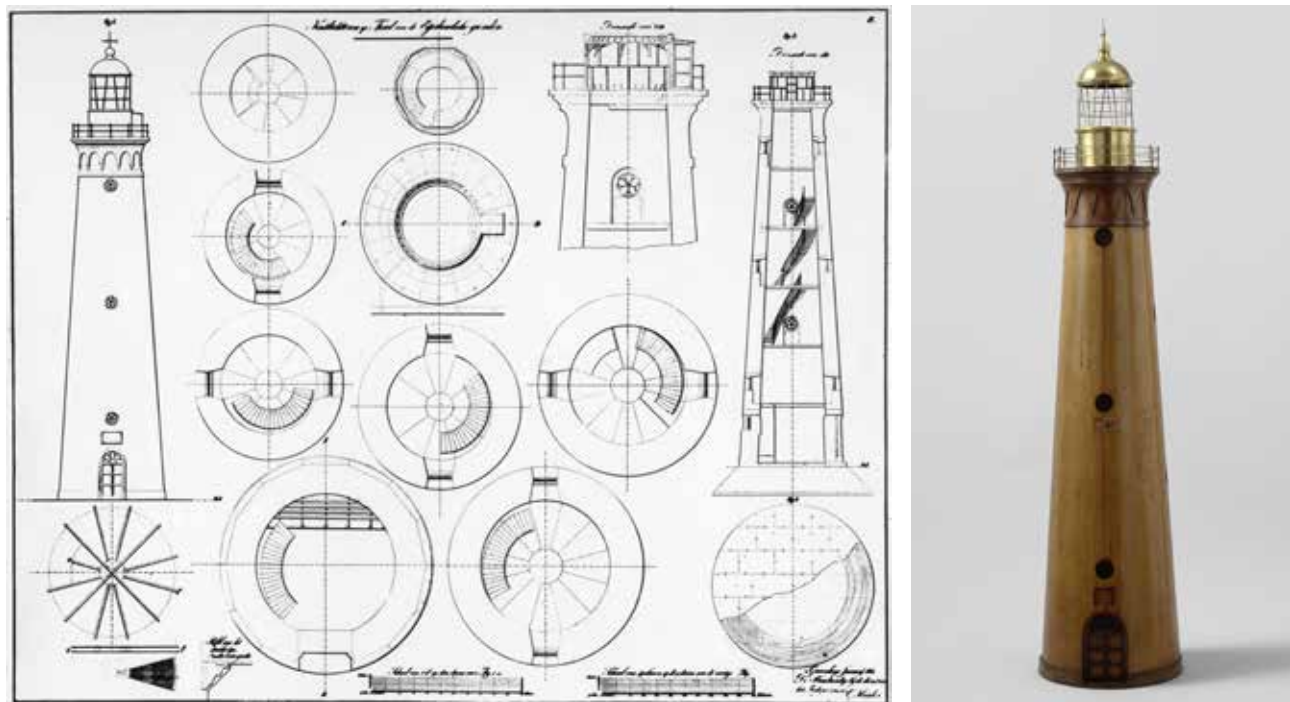
periode dat de bovenste deklaag van de toren werd geplaatst, een gedeelte van de toren in, tijdens een zware storm. De vertraging was nu opgelopen tot een kleine drie maanden. Vervolgens is het de aannemer gelukt om met vereende krachten de achterstand terug te brengen tot een maand.

Op 20 mei 1864 meldde Harder de minister dat de toren zover gereed was dat de lantaarn en het lichthuis geplaatst konden worden. Een bericht over een boete voor de aannemer heb ik niet gevonden.

Lantaarn en optiek

Op 27 mei 1864 tekende de minister het contract met IJzergieterij en -Pletterij Enthoven & Co, te Den Haag voor het vervaardigen en plaatsen van de lantaarn, het demonteren van de optiek van de Brandaris op Terschelling, het vervoeren ervan naar Texel en het plaatsen op de vuurtoren van Eierland. Deze optiek, een draaiend stelsel van Fresnellenzen van de tweede grootte, gefabriceerd door Rijksgeschutgieter Maritz en uit Den Haag, was in 1835 het eerste draailicht dat in Nederland werd geplaatst. Het bestond uit acht lenspanelen die één keer per acht minuten ronddraaide. Daardoor was het witte licht elke minuut 10 à 11 seconden zichtbaar. De lichtbron was een driepits petroleumlamp.

De Brandaris kreeg in plaats van het daar verwijderde draailicht een vaste optiek van de eerste grootte. Tegelijkertijd kreeg het licht van Vlieland een rode sector aan de westzijde en een duistere sector naar het noorden. Daardoor was het uitsluitend dienstig voor het bevaren van het Stortemelk en het Noordoostgat van de Vliede. Op 1 november 1864 werden de aangepaste lichten op Texel, Vlieland en Terschelling tegelijk ontstoken. Op alle drie de eilanden vonden plechtigheden plaats. Op Texel had notaris Kikkert de eer om het licht voor het eerst te

Bestektekening van de vuurtoren van Texel uit 1863, van Quirinus Harder, en een model van de toren van hout en koper.

Het vuurtorencomplex met vier lichtwachterswoningen omstreeks 1900. De lantaarn heeft nog zijn oorspronkelijke verschijningsvorm.

mogen ontsteken. Het was prachtig, helder weer en velen, waaronder het voltallige gemeentebestuur, het polderbestuur en de geestelijkheid, waren naar de noordelijke punt van het eiland gekomen. Overall op het eiland was de vlag gehesen en bij de vuurtoren wapperden vlaggen van verschillende nationaliteiten. Op het voorplein bij de vuurtoren werden diverse toespraken gehouden, waarna Kikkert naar boven klom om de petroleumlamp te ontsteken. Het feest werd vervolgd in het Eierlands Huis. Namens de minister van Marine werd Kikkert onderscheiden voor zijn inzet bij het tot stand brengen van de Eierlandse vuurtoren. Buiten werd Bengaals vuurwerk afgestoken. Ter herinnering aan deze gebeurtenis werd naast de ingang van de vuurtoren een kleine gedenksteen aangebracht met daarop de tekst: "Het licht voor het eerst ontstoken door J.L. Kikkert, Notaris te Texel, op 1 november 1864." Boven de ingang werd een grote gedenksteen ingemetseld met daarop de tekst: "Onder de regering van Willem III, tijdens het bestuur van de minister van marine W.J.G. ridder Huijssen van Kattendijke, op voorstel van de schout bij nacht J.F.A. Coertzen, inspecteur van het Loodswezen."

Veranderingen in de verlichting

In 1883 kreeg de vuurtoren van Texel een nieuw draailicht van de tweede grootte, dat krachtiger was dan zijn

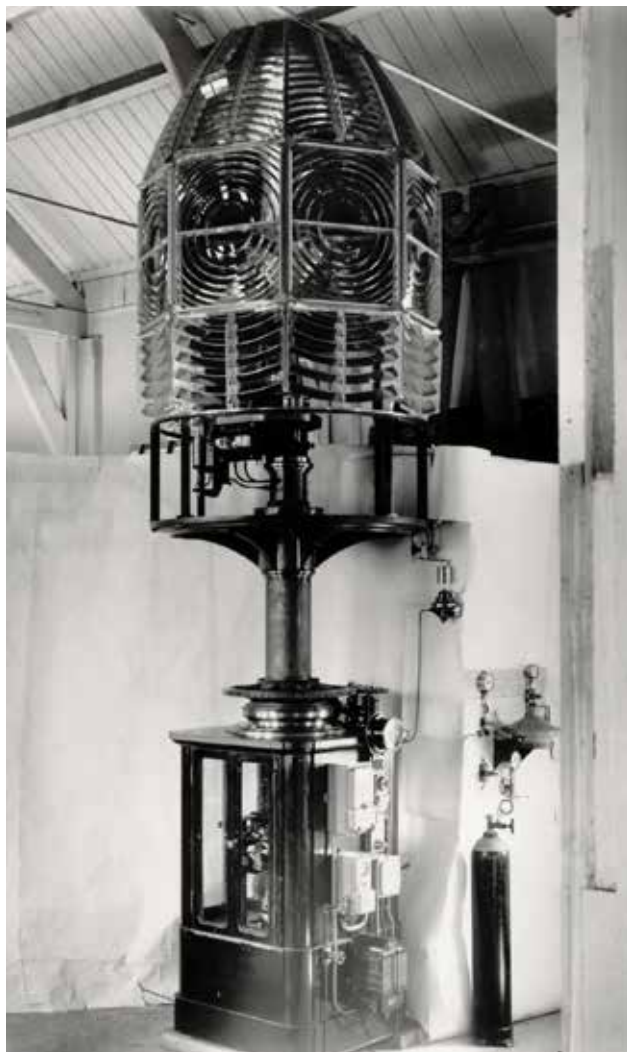
voorganger. Het was opnieuw een tweedehandsje, dit keer afkomstig van de vuurtoren van West-Schouwen. Rijksgeschutgieter Maritz en Zoon had deze daar in 1840 geïnstalleerd. Dit was ook weer een langzaam draaiende optiek bestaande uit acht lenspanelen, met bovenin reflecterende spiegels.

In 1907 werd er opnieuw een verandering doorgevoerd in de verlichting. De draaiende optiek werd vervangen door een vaste optiek van de derde grootte, met een daaromheen draaiend stelsel van verticale smalle schermen, waardoor het licht met een bepaalde regelmaat werd verduisterd. Het lichtkarakter werd OcW5s, ofwel elke 5 seconden een korte verduistering van het witte licht. Voor dit lichttoestel was een grotere lantaarn nodig. De firma Penn & Bauduin uit Dordrecht had daarom de opdracht gekregen om de oude lantaarn af te breken en op de bestaande gietijzeren kuip een gietijzeren vloer met een omloop te construeren. Daarop werd een lantaarn met een grotere diameter geplaatst. Op de onderste omloop werden tevens een tochtportaal en een kustwachthuisje van geslagen ijzer gebouwd. Het nieuwe licht – een petroleumgloeilicht – werd op 4 januari 1908 voor het eerst ontstoken.

Petroleum heeft het nadeel dat het niet zo'n schone brandstof is, waardoor in de loop van de tijd de uitstrooping van de vergasser vervuult en de lichtopbrengst

Het vuurtorencomplex in 1912. De lantaarn is in 1907 vergroot. De toren heeft nu een vaste optiek met draaiende schermen er voor.

De optiek van Eierland wordt in 1927 aangepast in Scheveningen.

vermindert. Het Proefstation van 's-Rijkskustverlichting in Scheveningen slaagde er in een veel schonere brandstof te ontwikkelen: pharoline. Eierland was de eerste vuurtoren in Nederland die het nieuwe pharolinegloeilicht kreeg. Het werd op 10 juli 1911 in gebruik genomen. In 1927 was het opnieuw nodig om het lichtkarakter van de vuurtoren van Texel te veranderen. Het eerste, van de Brandaris afkomstige lichttoestel, zou weer terugkomen, maar in gewijzigde vorm. In het proefstation in Scheveningen werden drie van de acht lenspanelen verwijderd, waardoor een groepschitterlicht werd verkregen dat 5 schitteringen per 15 seconden toonde: GS(5)W15s. Op de oude uurwerkast werd een draaitafel met kogellager gemonteerd die elektrisch werd aangedreven. Het oorspronkelijke uurwerk met hanggewicht werd als reserve gehandhaafd. De lichtbron was een Brandarislamp van 4.000 watt. De lichtsterkte was 1,2 miljoen kaars. In augustus 1927 werd dit nieuwe licht voor het eerst ontstoken. Op 27 en 28 maart 1934 passeerden vele duizenden spreeuwen tijdens de seizoenstrek de kop van Texel. In die twee dagen vlogen zo'n 400 spreeuwen zich dood tegen de toren. Na dit voorval werd vogelverlichting aangebracht op de toren, ter bescherming van de vogels en het lichthuis. Dit type verlichting brandt sindsdien tijdens de vogeltrek. In oktober 1939, na de Duitse inval in Polen, werd het licht van de vuurtoren gedoofd. Direct na de capitulatie van Nederland kwamen er Duitsers op Texel. Ze legden beslag op het vuurtorencomplex en bouwden er een drietal bunkers. De lichtwachters mochten tot 1942 onderhoud aan de toren blijven verrichten. Halverwege de oorlog echter moesten ze hun woningen bij de toren verlaten en ergens anders onderdak zien te vinden.

Na de opstand der Georgiërs bleef de vuurtoren zwaar beschadigd achter. De lichtwachterswoningen lagen volledig in puin.

Opstand der Georgiërs

Hoewel het in de Tweede Wereldoorlog op Texel lange tijd relatief rustig was, bracht het staartje van de oorlog toch nog groot onheil. Op 6 februari 1945 arriveerde het 822ste Georgische Infanteriebataljon op het eiland, bestaande uit 800 Georgiërs en 400 Duitsers. De Georgiërs waren krijgsgevangenen die min of meer gedwongen werden aan Duitse zijde mee te vechten. Als ze dat weigerden zouden ze worden gedood. Op 5 april 1945 kregen de Georgiërs het bevel Texel de volgende dag te verlaten om aan het oostfront te gaan vechten. Het einde van de oorlog was reeds in zicht. De Georgiërs realiseerden zich dat ze onmogelijk in hun vaderland konden terugkeren als handlangers van de vijand. Ze moesten dus snel actie ondernemen om zich te rehabiliteren. In de nacht van 5 op 6 april kwamen ze daarom in opstand tegen hun 'wapenbroeders', onder aanvoering van de Georgische commandant Sjalwa Loladze. 'Dag der geboorte' werd deze operatie genoemd. Met steun van het ondergrondse verzet op Texel hadden ze aanvankelijk succes maar de Duitsers haalden versterking en dreven de Georgiërs naar de noordpunt van het eiland, waar ze zich verschansten in de vuurtoren. Op donderdag 19 april werd de vuurtoren de hele dag vanuit verschillende kanten met kanonnen onder vuur genomen. De Georgiërs hielden met hun lichte wapens vooral de Vuurtorenweg onder schot. Dit was de enige toegang tot de vuurtoren, want de rest van de omgeving lag vol met mijnen. Op vrijdag 20 april werden minstens vijftien stukken geschut opgesteld rondom het vuurtorencomplex. De gehele vrijdag en ook op zaterdag werd onafgebroken op de Georgiërs gevuurd, ook door de

Noordbatterij in de Eierlandse duinen en vanaf Vlieland. Enkele granaten kwamen in de bovenste verdieping van de vuurtoren tot ontploffing. De ravage was groot. Het glas van het lichthuis en de optiek lag in scherven overal verspreid, de kalkstenen schacht van de vuurtoren was zwaar beschadigd en de lichtwachterswoningen waren grotendeels in puin geschoten. Het lukte de Duitsers de ingang van de vuurtoren te bereiken en die met explosieven op te blazen. Toen was het gedaan met de Georgiërs. De Georgiërs die dit beleg overleefden werden later alsnog door de Duitsers gefusilleerd. Ook de Texelse bevolking moest het ontgelden. Uit wraak is een aantal eilanders geëxecuteerd. Uiteindelijk zijn er 117 Texelaars, tussen de 482 en 565 Georgiërs en minstens 600 Duitsers omgekomen. De Georgische begraafplaats 'Loladse' bij Den Burg herinnert ons aan deze tragische gebeurtenis.

In deel 2 van dit artikel worden de naoorlogse restauratie van de vuurtoren en onder meer de ontwikkelingen rond de bouw van de lichtwachterswoningen en het werk van de lichtwachters beschreven.

Bronnen:

- Peter Kouwenhoven, 2010. Vuurtorens, lichtscheper en kapen. Nautisch erfgoed van Nederland.
- Archief Piet Nota, West-Terschelling.
- Archief van wijlen Henk Huis uit Voorburg.
- www.derussenoorlog.nl
- Kaart Kikkert: archief Vuurtoren Texel.
- Model van de vuurtoren: Rijksmuseum.
- Zwart-witfoto's: archief Henk Huis.